

Advies Archeologische Monumentenzorg 2015 – nr. 106

Beoordeling van een archeologisch rapport

Bevoegd gezag: Gemeente Son en Breugel
Dhr. O. Schook
Postbus 8
5690 AA Son

Datum: 21-10-2015

Project: *Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, dor middel van boringen Ekkersrijt te Son (Aeres Milieu), auteurs N.J.W. v.d. Feest. D. Hagens en L. v. Diepen, d.d. 1 oktober 2015.*

Van: Omgevingsdienst Zuidooost-Brabant
Mevr. drs. R. Berkvens
Keizer Karel V Singel 8 / 5615 PE Eindhoven
Postbus 8035 / 5601 KA Eindhoven
T: 088-3690638 / 06-15829049
E: R.Berkvens@odzob.nl

Inleiding

Op 16 oktober 2015 hebben wij van de gemeente Son en Breugel per email opdracht gekregen om bovenstaand archeologisch rapport mbt plangebied Ekkersrijt 4091A te beoordelen. Aanleiding tot de onderzoeken vormt de voorgenomen herontwikkeling van de logistieke bedrijfsruimte tot nieuwe winkelruimten. Het plangebied is deels bebouwd (circa 1,6 ha) en verhard met klinkers (circa 1,1 ha). De bestaande bebouwing zal niet worden gesloopt. Er zullen enkele gevelaanpassingen plaatsvinden en in het zuidelijke deel van de bestaande bebouwing zullen enkele kleinschalige sloopwerkzaamheden plaatsvinden. De diepte van de toekomstige versterking is niet bekend, maar zal naar verwachting tot tenminste 1,0 meter beneden maaiveld reiken. In de onderbouwing van het plan wordt verder duidelijk dat alleen de buitenste schil van het bestaande gebouw worden vernieuwd en dat de buitenruimte zal worden heringericht. Hierbij kunnen werkzaamheden noodzakelijk zijn die dieper gaan dan 50 cm –mv.

Doel van het bureauonderzoek was het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied. Het doel van het verkennend booronderzoek is om het archeologische verwachtingsmodel te toetsen aan de hand van de bodemopbouw. Het resultaat van een IVO, zoals omschreven in de geldende Kwaliteitsnorm van de Nederlandse Archeologie, is een rapport met een waardering en een inhoudelijk (selectie-)advies (buiten normen van tijd en geld), aan de hand waarvan een beleidsbeslissing (meestal een selectiebesluit) genomen kan worden. Dit betekent, dat de veldactiviteiten uitgevoerd worden tot het niveau waarop deze beslissing gefundeerd genomen kan worden.

Samenvatting van het archeologisch onderzoek

Onderzoekskader RO: Omgevingsvergunning ivm bestemmingsplanwijziging
Grootte plangebied: circa 2,7 ha
Onderzoeksperiode: 17 en 24 september 2015
Opdrachtgever: Vastgoedmaatschappij Van der Loo b.v.
Opdrachtnemer: Aeres Milieu

Het plangebied ligt geomorfologisch gezien grotendeels in een dalvormige laagte zonder veen. Het noordoostelijke deel ligt echter binnen een glooiing van het beekdal van de Groote Beek terwijl het

noordelijke deel van het plangebied op een dekzandrug ligt. Het Actueel Hoogtebestand Nederland laat ter plaatse van het bedrijventerrein Ekkersrijt weinig reliëf zien. Dit is te wijten aan de grootschalige bebouwing en de aanleg van het bedrijventerrein met bijbehorende nieuwe infrastructuur. Waarschijnlijk heeft egalisatie en/of ophoging van het gebied plaatsgevonden. Volgens de bodemkaart komen binnen het plangebied hoge zwarte enkeerdgronden met lemig fijn zand voor met grondwatertrap V.

Tot laat in de jaren '80 van de 20^e eeuw bestond het gebied uit enkele landelijk gelegen gehuchten en buurtschappen, omringd door agrarische velden die middels meerdere secundaire wegen met elkaar waren verbonden. Deze gehuchten bevonden zich voornamelijk langs de waterlopen Dommel, Groote Beek, ook bekend als de Kanisgraaf, en de Ekkersrijt. Het plangebied is in de 19^e en 20^e eeuw in gebruik als weiland en akkergebied. Met de aanleg van het bedrijventerrein vanaf de jaren '70/'80 van de 20^e eeuw verdwenen deze woonkernen. Vanaf de jaren negentig ontstond het huidige bedrijventerrein Ekkersrijt. Rondom het plangebied lagen de gehuchten Hoeven ofwel Houten(s) en Heuvel. Enkele hoeven die hier aanwezig waren, gaan terug tot tenminste de late middeleeuwen. In de directe omgeving van het plangebied bevinden zich waarschijnlijk de resten van twee versterkte huizen. Het gaat om het goed Onstade en het goed Kemenade. In beide gevallen gaat het om verhoogde, oude woonlocaties die ook wel worden aangeduid met de Engelse term *moated sites* oftewel omgrachte woonplaatsen waarop een (versterkt) huis staat. De mogelijk nog aanwezige resten van de beide terreinen bevinden zich nu onder het huidige bedrijventerrein. De eerste vermelding van het goed Onstade vinden we in 1409, maar verder is er weinig over bekend. Het is goed mogelijk dat de mogelijke ondergrondse resten zich in de directe omgeving van het plangebied bevinden.

Het plangebied heeft conform de gemeentelijke archeologische beleidskaart grotendeels een hoge archeologische verwachting (Waarde - Archeologie 3) en alleen de zuidoostelijke hoek heeft een middelhoge verwachting (Waarde - Archeologie 4). De onderzoeksgrens voor hoge archeologische verwachtingszones is vastgesteld op 250 m² met een maximale verstoringdiepte van 50 cm. Voor bodemverstoring ingrepen die deze grens overschrijden, geldt een onderzoeksplicht. In het verleden werden in het zuidoostelijke deel van dit terrein, binnen 50 meter ten opzichte van het huidige plangebied, aardewerkresten uit de ijzertijd en Romeinse tijd, grijsbakkend gedraaid aardewerk uit de late middeleeuwen en roodbakkend geglaazuurd aardewerk en steengoed uit de periode late middeleeuwen – nieuwe tijd gevonden. In 2013 werden bij een archeologische begeleiding direct ten noorden van het plangebied nederzettingssporen aangetroffen in de vorm van een greppel en een kuil, op circa 90 cm beneden maaiveld. Door het ontbreken van vondstmateriaal kon geen scherpere datering worden vastgesteld dan de periode neolithicum tot en met de middeleeuwen. In 2007 werden door het Archeologisch Centrum Eindhoven een proefsleuvenonderzoek en een opgraving uitgevoerd op een terrein in het westen aan het huidige plangebied grenzend. Er werden sporen aangetroffen onder een oude cultuurlaag met relatief veel aardewerkscherven. De sporen wijzen op bewoning in de Vroege Romeinse tijd en op een nabijgelegen nederzetting uit de bronstijd of ijzertijd. Er werd ook een diepe sloot aangetroffen, aan beide zijden beschoeid met palen. In deze sloot zijn diverse baksteenfragmenten gevonden die wijzen op een datering in de late middeleeuwen. Mogelijk heeft deze sloot het goed Onstade begrensd.

Het noordelijke deel van het plangebied ligt op een dekzandrug in de directe nabijheid van water en is daarmee een aantrekkelijke locatie voor jagers-verzamelaars. Enkele vuursteenvondsten uit de omgeving op de hoger delen langs het beekdal bevestigen dit beeld en derhalve heeft het plangebied een hoge archeologische verwachting voor het laat-paleolithicum en mesolithicum. Het laaggelegen beekdal zelf, met een nat milieu, geldt als een ongeschikte plaats voor bewoning. Ter plaatse geldt echter een hoge verwachting voor *off site* sporen van vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum en mesolithicum, sporen die toebehoren aan de bewoners op de hogere zandgronden. De ligging van het plangebied deels op de flank van een rug en grotendeels binnen het beekdal, blijft ook in de prehistorische perioden een gunstige vestigingsplaats. Dat wordt bevestigd door de aanwezigheid van meerdere bewoningssporen uit het neolithicum en voornamelijk de bronstijd en ijzertijd/Romeinse tijd die in de (directe) omgeving binnen dezelfde landschappelijke overgangszones zijn aangetroffen. Voor een groot deel van het plangebied geldt een verwachting voor *off-site* sporen. In het beekdal zelf zijn geen vondsten bekend. Maar wanneer op de hoger gelegen gronden langs de beekdalen bewoning heeft plaatsgevonden, kunnen ook op de hoger gelegen delen in het beekdal sporen aanwezig zijn.

Op basis van nabij uitgevoerd archeologisch onderzoek worden binnen het plangebied geen resten verwacht die samenhangen met het laatmiddeleeuwse goed Onstade. Mede gezien het gebruik als wei- en akkerland in de voorbije eeuwen geldt voor het plangebied een lage verwachting voor archeologische resten uit de periode late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd.

Ter plaatse van de huidige bebouwing zal de bodem tot zekere diepte verstoord zijn geraakt. Mogelijk is sprake van een ophogingsdek die werd gerealiseerd ten tijde van de bouw tussen 1971 en 1983 van de huidige bebouwing.

Bij het booronderzoek zijn 6 verkennende boringen gezet met een 10 cm edelmanboor tot maximaal 200 cm –mv. Tijdens de uitvoering van het onderzoek is één boring gestaakt (boring 5). Deze boring is vier keer herplaatst, maar telkens gestuit op puin binnen 7 cm –mv, waarna de boring definitief is gestaakt. Vanwege deze verharding is tijdens het veldwerk boring 1, 2 en 6 uitgevoerd met een edelmanboor van 7 cm diameter.

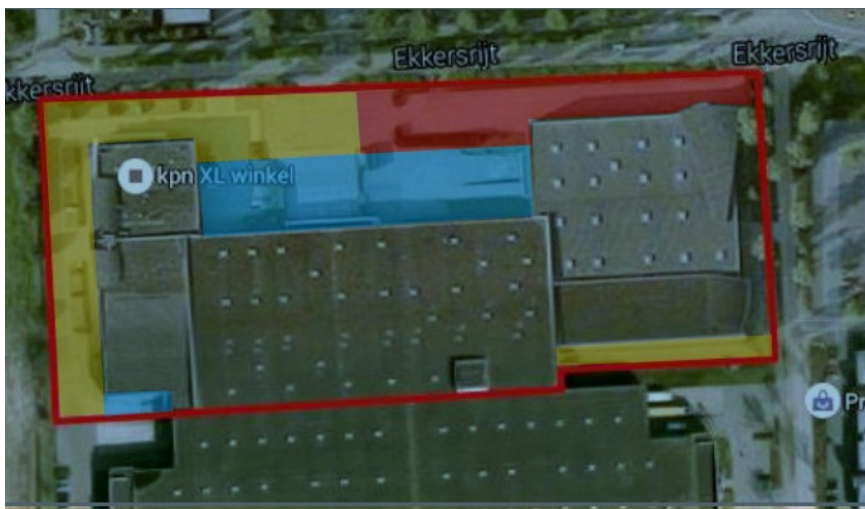
Op basis van het uitgevoerd booronderzoek blijkt dat de bovengrond is geroerd en vermoedelijk is geëgaliseerd. Hierbij is de originele top van het bodemprofiel verdwenen. Mogelijk is wel nog een restant van een cultuurlaag aanwezig. Verder is de diepere ondergrond die hier bestaat uit zwak zandige leem nog grotendeels intact. De archeologische laag kan verwacht worden vanaf 30 cm –mv in het oosten tot 110 cm –mv in het westen. Tijdens het onderzoek zijn op diverse plaatsen in de boringen houtskool en sporen van baksteen aangetroffen. Hoewel deze indicatoren op zich niet voldoende zijn om een vindplaats te duiden kunnen ze in samenhang met de naastgelegen vindplaatsen gezien worden als indicatief voor potentiële archeologische waarden. Met name de resultaten van boring 4 en 6 zijn belangrijk. Deze duiden op de aanwezigheid van een mogelijk oudere antropogene laag. Tevens duiden de humeusheid, de grijze kleur en het fosfaathoudend pakket in boring 4 mogelijk op de aanwezigheid van een diep reikend archeologisch spoor, zoals een gracht of greppel.

Op basis van deze gegevens kan het verwachtingsmodel uit het bureauonderzoek worden bijgesteld. De verwachtingen voor resten uit de periode paleolithicum tot de bronstijd kunnen worden bijgesteld naar laag. De vele bodemroerende activiteiten in het plangebied zullen tot gevolg hebben dat de zeer kwetsbare vindplaatsen uit deze perioden niet langer in-situ aangetroffen zullen worden. Voor de vindplaatsen uit de bronstijd tot en met de nieuwe tijd moet echter worden gesteld dat deze gezien de resultaten uit de directe omgeving voor alle perioden als hoog beschouwd moeten worden. Hierbij dient wel rekening gehouden worden met de verstoringen samenhangend met de moderne bebouwing. Er zal dus sprake zijn van een wisselende verstoringsgraad van het plangebied waarbij mogelijk grote delen van het oorspronkelijke archeologische niveau verloren zijn gegaan, echter is er een grote kans dat de dieper gelegen sporen nog goed bewaard kunnen zijn. Als in het noordelijk deel van het plangebied (zone rond boring 3 en 4) ingrepen zouden plaatsvinden die dieper reiken dan 70 cm – mv zouden archeologische resten (mits aanwezig) kunnen worden bedreigd. Voor het westelijk deel van het plangebied geldt dit voor ingrepen die dieper reiken dan 110 cm –mv. In het uiterste noordoosten is de bodem het meest intact. Daar zouden ingrepen die dieper reiken dan 30 cm –mv al een bedreiging vormen (zone rond boring 6).

Aeres adviseert om voorafgaand aan diepere bodemingrepen in het plangebied een vervolgonderzoek door middel van proefsleuven uit te voeren. Voor het plangebied geldt op basis van de boringen drie verschillende maximale verstoringsdiepten:

- Voor de zuidelijke zone geldt dat er geen resten verwacht worden tot een diepte van 170 cm – mv (figuur 1 blauw). Hieronder kunnen echter diepere sporen behouden zijn.
- Voor het noordwestelijk deel geldt dat archeologische waarden verstoord kunnen worden bij bodemingrepen dieper dan 70 cm –mv (figuur 1 oranje).
- In het noordoosten geldt dat al vanaf een diepte van 30 cm –mv (figuur 1 rood) archeologische waarden aanwezig kunnen zijn.

Indien de voorgenomen ontwikkeling dieper reikt dan de vermelde waarden per zone, dient vervolgonderzoek te worden uitgevoerd.

figuur 1

Beoordeling

Het rapport is uitstekend geschreven en voldoet in ruime mate aan de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Het onderzoek maakt tot in detail duidelijk wat de archeologische verwachtingswaarden zijn en geeft daarbij een op maat gesneden advies voor een eventueel vervolgonderzoek. Maar uit het advies wordt ook meteen duidelijk waar de opdrachtgever met archeologie rekening kan houden door in bepaalde zones geen diepe grondwerkzaamheden uit te voeren. Wij stemmen dan ook in met het advies.

Omdat Archis 3 nog niet goed toegankelijk was ten tijde van het archeologische onderzoek, is het begrijpelijk dat een van de onderzoeken in het rapport ontbreekt. Deze is echter wel relevant, omdat deze direct aan het plangebied in het oosten grenst, en lichten we hier dan ook toe, zodat dit opgenomen kan worden in het rapport. In 2011 is op de parkeerplaats bij meubelplein Ekkersrijt een proefsleuvenonderzoek door Archol uitgevoerd: *Inventariserend veldonderzoek Son en Breugel – Meubelplein Ekkersrijt*, auteur: T.H.L. Hos, Leiden, 2011. Bij het proefsleuvenonderzoek zijn enkele geïsoleerde grondsporen met een onbekende datering en diverse greppels uit de Nieuwe tijd aangetroffen, die in verband gebracht kunnen worden met landgebruik. Het plangebied bevindt zich in een gebied met beekdalafzettingen dat in de loop der tijd flink is opgehoogd. De bouwvoor bestaat uit een circa 1,5 m dik pakket ophogingszand dat bij de bouw van het meubelplein is aangebracht. Hieronder ligt een circa 30 cm dikke, donkerbruine enkeerdlaag, ook wel esdek genaamd. Er zijn geen vondsten in dit esdek aangetroffen, maar de structuur en de waargenomen brokjes baksteen hierin geven aan dat het een zeer jong esdek betreft (vermoedelijk 18^e eeuw of later). Gezien de opbouw in twee lagen is het esdek in twee fasen opgeworpen. Het gebied lag oorspronkelijk beduidend lager dan tegenwoordig en ook ten opzichte van de bekende archeologische vindplaatsen uit de bronstijd, Romeinse tijd en de middeleeuwen in de omgeving. De bodemopbouw van het plangebied kenmerkt zich verder door afzettingen van (een zijtak van) de Groote Beek. Het betreft een minimaal 1 m dik pakket (zeer) zandige klei met op enkele plaatsen een humeuze laag in de top. De onderkant van het pakket kon niet worden bepaald. Het is niet duidelijk geworden of het om afzettingen van de Groote Beek gaat of om een zijtak.

Verder ontbreekt in hoofdstuk 1 een toelichting op het onderzoeksgebied van de boringen. Dit beperkt zich tot de parkeerplaats en betreft niet de bestaande bebouwing (ook niet in figuur 6). Graag toelichten in het rapport.

Wij adviseren bovenstaande gegevens en opmerkingen te verwerken in de definitieve rapportage.

Selectieadvies

Gezien de uitkomsten van het archeologische vooronderzoek die aantonen dat de kans op archeologische waarden in het plangebied niet uitgesloten kan worden, achten wij archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied noodzakelijk. Archeologisch vervolgonderzoek is echter alleen

nodig als in het plangebied diepere grondwerkzaamheden plaatsvinden dan 30-70-170 cm, afhankelijk van de diepteligging van de archeologische waarden, zie figuur 1 hierboven. Indien de in deze zones aangeduide dieptegrens overschreden wordt qua grondwerk, zal hier eerst archeologisch vervolgonderzoek moeten worden uitgevoerd in de vorm van een karterend en waarderend archeologisch proefsleuvenonderzoek (conform protocol Proefsleuven KNA 3.3 en de SIKB Leidraad proefsleuven). Doel van dit vervolgonderzoek is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting die gebaseerd is op het reeds uitgevoerde bureau- en booronderzoek. Dit vervolgonderzoek dient plaats te vinden aan de hand van een door het bevoegd gezag goedgekeurd programma van eisen en uitgevoerd te worden door een archeologisch bedrijf bevoegd tot het uitvoeren van archeologische opgravingen (Monumentenwet 1988, art. 45). In dit Programma van Eisen (PvE) staan het onderzoeksgebied, het doel, de vraagstelling en de uitvoeringswijze van het archeologisch veldonderzoek en specialistisch onderzoek verwoord, alsook de randvoorwaarden van het onderzoek. Op basis van de uitkomsten van dit proefsleuvenonderzoek beslist de gemeente of de archeologische waarden in voldoende mate zijn vastgesteld. Pas dan kan door de gemeente Son en Breugel besloten worden hoe verder om te gaan met de mogelijk aanwezige archeologische waarden: behoud in situ, planaanpassing, vrijgave of opgraven, en of er nadere voorschriften aan de vergunning gekoppeld moeten worden ter bescherming van de mogelijk aanwezige archeologische waarden.

Indien gekozen wordt voor behoud door de geplande grondwerkzaamheden in diepte te beperken, dient wel de archeologische verwachtingswaarde geborgd te worden in het nieuwe bestemmingsplan door middel van een dubbelbestemming.

Toelichting

Het resultaat van een inventariserend onderzoek is volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) een rapport met een waardering en een inhoudelijk (selectie-)advies (buiten normen van tijd en geld), aan de hand waarvan een beleidsbeslissing (meestal een selectiebesluit) genomen kan worden. Dit betekent, dat de veldactiviteiten uitgevoerd worden tot het niveau waarop deze beslissing gefundeerd genomen kan worden. Als er niet voldoende bekend is over de aard en kwaliteit van de archeologische resten (en dus over de gevolgen van de geplande ingreep) kan de gemeente verlangen dat de initiatiefnemer nader onderzoek laat verrichten waarmee de benodigde informatie wordt verzameld over de aard en kwaliteit van de aanwezige archeologische resten.

Op basis van de gegevens van het vooronderzoek stelt de uitvoerder van het onderzoek een waardering en selectieadvies op. Op grond van het onderzoeksrapport nemen Burgemeester en Wethouders een besluit ('selectiebesluit') ex art. 39/41 Monumentenwet. Hierbij wordt besloten of de vergunning verleend wordt zonder voorwaarden (vrijgeven van het terrein), of onder voorwaarden ten behoeve van het archeologisch belang. Dat kan zijn de verplichting tot het nemen van maatregelen om de archeologie in de bodem te behouden of tot het laten uitvoeren van een opgraving of archeologische begeleiding om de vindplaats voor aanvang van de bouw- of graafwerkzaamheden te documenteren.

Het al of niet opvolgen van een selectieadvies door de archeologisch uitvoerder is een besluit dat is voorbehouden aan het bevoegde gezag. Het (selectie)besluit kan dan ook afwijken van het selectieadvies. Als het bevoegd gezag concludeert dat de vindplaats behoudenswaardig is, zal de gemeente in lijn met beleidsuitgangspunten eerst moeten afwegen of de ruimtelijke plannen zodanig kunnen worden aangepast dat behoud van de vindplaats mogelijk is. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat uit van behoud van de vindplaats *in situ* (ter plekke, dat wil zeggen in de bodem). Is dit niet realiseerbaar, dan dient de aanwezige, als behoudenswaardig gewaardeerde, vindplaats te worden onderzocht door middel van een opgraving als definitieve beheersmaatregel. Als de archeologische vindplaats niet behoudenswaardig wordt bevonden- dan wel om andere redenen wordt gedeselecteerd- kan het terrein worden vrijgegeven voor de realisatie van de plannen. In sommige gevallen is aan te bevelen amateurarcheologen onderzoek te laten doen; dit kan alleen bij vindplaatsen met een negatief selectieadvies.

Bijlage 1: Toetsingsprocedure

Rapportages worden door de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant getoetst aan de in de archeologische monumentenzorg voorgeschreven kwaliteitsnormen en aan de in de beroepsgroep gangbare gedragscodes m.b.t. onafhankelijkheid en proportionaliteit. De conclusies en aanbevelingen zijn getoetst aan de verwachte waarde van de locatie en aan de verhouding tot de bestaande en de te verwachten verstoring van het bodemarchief. Indien deze toetsing leidt tot aanbevelingen om het rapport te verbeteren, hebben deze aanbevelingen alleen betrekking op meetbare kwaliteitsaspecten en niet op zaken die binnen het domein van de integriteit en wetenschappelijke verantwoordelijkheid van de rapporteur vallen. Selectie- en beleidsadviezen van de toetser zijn onderscheiden van die van de auteur van het rapport.

Bij de toetsing is – waar nodig – gebruik gemaakt van de volgende documenten:

- Gemeentelijke erfgoed- en archeologiekaarten
- Gemeentelijk archeologie- en erfgoedbeleid
- Minimale richtlijnen t.b.v. (de rapportage van) een archeologisch onderzoek in Noord-Brabant (april 2011)
- Regionale en Nationale Onderzoeksagenda Archeologie
- Gemeentelijke erfgoedmeetlat
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.3
- Leidraad Archeologische Standaard Boorbeschrijving
- Leidraad Archeologisch Onderzoek Beekdalen
- Leidraad Proefsleuvenonderzoek
- Leidraad IVO Karterend Booronderzoek
- Leidraad Standaard archeologische monitoring
- Kennisdocument “Optimale strategieën voor het opsporen van Steentijdvindplaatsen met behulp van booronderzoek. Een statistisch perspectief”
- Checklist SIKB beoordeling IVO verkennend, karterend en waarderend
- Checklist SIKB beoordeling PvE
- Literatuur m.b.t. de regio voor zover die aanwezig is in de bibliotheek van het Archeologisch Centrum in Eindhoven
- Gedragscode van de Vereniging van Nederlandse Archeologen